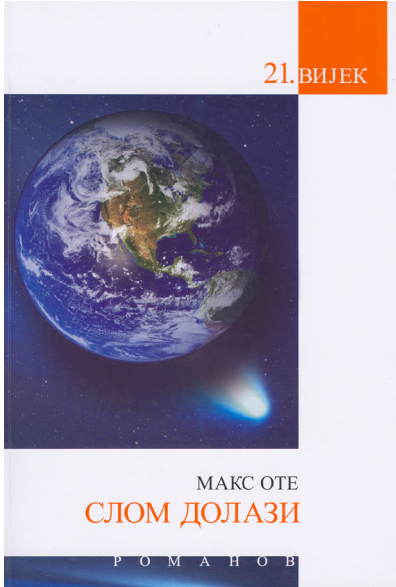

ПРИКАЗИ

Игор Пилић*
Жељко Будимир**

СУОЧАВАЊЕ СА ЕКОНОМСКИМ СЛОМОМ

Макс Оте, *Слом долази*, Романов, Бања Лука, 2009.

УДК 338.124.4(100)(049.3)

* Преводац књиге са немачког на српски језик

** Уредник издања књиге на српском језику

Max Otte, *Der Crash kommt*, Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin, 2006/Econ Verlag

Шта се дешава онда када се покаже да је представа о управљивости економског развоја само једна велика илузија? Онда када дуготрајни раст последњих деценија заврши у великом слому и ери економске депресије? Познати немачки професор финансија и аутор Макс Оте сигуран је да је одговор на ова питања само један: слом долази. Тако се и зове најпознатија књига овога професора са Универзитета у Вормсу, која је убрзо по свом изласку добила веома оштре критике, како позитивне тако и негативне. Његова књига је безкомпромисна отпушка против владајућег већинског мишљења економског еснафа, као и хитно упозорење: важније је него икада пре да се предузму неопходне мере – пре него што буде прекасно и пре него што нас заде си најављени слом.

Када се његова књига појавила пре три године и када нико није ни помишљао на било какву кри-

зу, професор Оте је био прећутан и понекада исмеван од стране стручне јавности у Немачкој. У међувремену је његова књига постала апсолутни бест-селер у Немачкој, продат у више од 300.000 примерака у 15 издања, а Макс Оте је проглашен за најбољег берзанског менаџера за 2009. годину. Убрзо после изласка измењеног и допуњеног издања у Немачкој, ова књига се појавила и на српском језику под насловом *Слом долази* и у издању издавачке куће Романов из Бања Луке. Српско издање је допуњено и специјалним предговором професора Отеа за српско издање, у коме се он обраћа нашим читаоцима.

Тврдње Макса Отеа су управо супротне доминантним мишљењима о управљању новчаном масом као кључном фактору за контролу инфлације и осталих економских фактора. „Управо то управљање новчаним масама не може!“ – јасан је Оте. То је због тога што новац штампан у централним банкама пре свега тече „у све спекулативније инвестиције“. И онда у неком тренутку „маса дугова мора да се сломи под својом сопственом тежином“. Аутор даље наставља: „У складу са свим оним што ми кажу подаци, светска економска криза веома је вероватна у наредних пет година. Глобализација је сама по себи створила један велики економски мехур који мора или одједном да

се распрсне, или да лаганије буде сам у себе усисан.“ (стр. 23) Последице су јасне - поништавање и обезвређивање имовине, урушавање економије и настанак ере дефлације, државни банкротни, монетарне реформе, нагомилавање дугова.

Професор Оте своју анализу почиње од прегледа нестабилног светског финансијског система, који је по њему „у међувремену постао једна компликована кула од карата, где дугови и при најбољој вољи не могу да буду исплаћени,“ и где је „само године 2005. волумен финансијских деривата био већи за пет пута од укупног светског друштвеног производа“. (стр. 24) У анализи препуној детаљних података из престижних финансијских институција, владиних статистичких прегледа и студија економских института, аутор нам представља критично стање кључних показатеља економског стања држава на западу, попут показатеља индустријске производње, пораста реалног БНП-а, стопе штедње и стопе задужености, стопе незапослености и других. Али како је могуће да је Запад дошао до тога да постоји оволика количина нагомиланих дугова и таква поремећеност унутрашње економске структуре?

Макс Оте нам у даљим редовима даје одговоре на ово централно питање, подсећајући нас на основну економску истину –

економија је вештина управљања ограниченим ресурсима у свету потенцијално неограничених потреба. *Слом долази* нас поново подсећа на прост али скоро заборављен аксиом економског живота – да би се потрошило мора и да се заради. Како то уче класици политичке економије, само она количина реално створеног вишка вредности, сачувана кроз објективну штедњу, може се користити за кредитирање развоја, повећану потрошњу или инвестирање. Све остало је варљив ход по жици финансијске стабилности, и сваког трена прети суновратом у понор несолвентности и краха надуваног мехура привредне експанзије. Како нас аутор аргументовано обавештава, Запад (на челу са САД) се, како је 20. век пролазио, све више удаљавао од ове основне економске премисе. Све више су основни постулати здравог економског развоја - штедње као основе инвестиције и потрошње као трошења уштеђеног вишка вредности - били деформисани учењима по којима се може трошити више вредности од оне која се произвела и уштедела. Иако је тих тенденција било и раније, најкасније од Кејнза у економску науку увукло се мишљење по коме се може потрошити више него што се произвело и уштедело. Аутор нам објашњава овај механизам. Ако су вам потребе веће од расположивог и уштеђеног вишка вред-

ности, то није никакав проблем – потребно је само измислити додатну „вредност“, тј. оно што ће бити прихваћено као вредност од стране свих. Ако немате 100 долара, онда их једноставно одштампајте, те сетом најразличитијих инструмената присиле, убеђивања, манипулације, економског и политичког монопола, али и поделе дела колача, обезбедите да сви пристану на то да вашу безвредну новачницу прихвате као еквивалент вредности од 100 долара. Да би нам историјски представио развој овог механизма, професор Оте нам у поглављу „Центар који се мења“ (стр. 50) даје сажет преглед кретања економске и финансијске моћи западних држава, са фокусом на Сједињене Државе. После Другог светског рата Сједињене Државе су биле неприкосновени светски хегемон у капиталистичком делу света. Америчка извозна снага и постепена изградња слободног трговинског система су били добродошли, јер су земљама разореним ратом требале америчке робе. САД су ове испоруке финансирале делимично и кроз кредите, што је значило углавном следећи модел пословања: САД су позајмљивале доларе другим државама, да би њихови увозници могли да плате робе из Сједињених држава. Тиме је у оптицају било све више и више долара, а Сједињене Државе су тиме стварале бесплатан вишак вред-

ности, и истовремено подстицале развој своје индустрије и производње. Ипак, колико год експанзија америчке економије била велика, и колико год се чинило да су могућности повећања доларске масе као извора стварања додатног вишка вредности непресушне, оне нису могле да покрију галопирајуће потребе и изазове пред које су САД биле стављене. Хладни рат је попримао свој највећи интензитет и САД су почеле да троше много више ресурса за одржање глобалног утицаја и за пречавање СССР-а од онога што су могле да сакупе. Притиснуте са једне стране потребом одржања позиције супер-силе и лидера слободног света, а са друге стране стратешким опредељењем ка непрестаном повећању индустријске производње и стандарда становништва, САД су све мање могле да подносе терет империјалних обавеза. „У шездесетим годинама динамика је почела да се окреће. Сједињене Државе су биле дубоко уплетене у Вијетнамски рат. Од 1958. до 1971. године створиле су спољно-трговински дефицит од укупно 58 милијарди долара.“ (стр. 60) Како нас аутор даље обавештава, 1971. године покривеност долара златом спустила се на критичних 22%. Напуштањем златног стандарда 1973. отворена је пандорина кутија, и само је било питање дана када ће сила основних економских зако-

нитости на дневни ред поставити ваљаност поверења у снагу америчке економије и долара.

Чисто економски посматрајући, одржање америчке империје после Другог светског рата је било немогуће, јер им је за то било потребно више ресурса него што су их оне имале. Да би се ово схватило, није потребно неко спектакуларно знање из економије или политике, него обичан калкулатор – САД троши више него што произведе (стр. 52). Светски систем је динамичан и заснива се на простој рачуници: за сваку политику потребна су средства. САД нема на располагању бесконачно много средстава, него су им ресурси ограничени. Глобална политика се одвија у свету веома лимитираних могућности, где се доминација и развој заснива на непрестаном трошењу мање ресурса од онога што се добије као резултат. Овде сада долазимо до кључне ствари – САД, као ниједан хегемон до сада, нису хтеле да се одрекну свога доминантног положаја, него су почеле да смишљају начине како да обезбеде додатна и недостајућа средства владавине, тј. како да на вештачки начин обезбеде додатни вишак вредности, који ће да употребе у циљу одржања постигнуте моћи. Између осталог, и то је оно што нам професор Оте детаљно објашњава, САД су излаз потражиле

у финансијском сектору, пре свега у политици јефтиног новца, упумпавања огромних количина новца у економију и повећања потражње, те повећању задуживања код куће и у иностранству, како америчке државе, тако и америчких компанија и приватних докаћинстава. Оваква монетарна политика без упоришта у стварној вредности уштеђеног базирала се на поверењу у долар – претпоставци да су САД у могућности да за сваки исплаћени долар плате реалну вредност. Пошто је напуштен златни стандард и пошто више нико није веровао да ће САД за доларске банкноте да исплате златне полуге, долар је везан за снагу америчке економије. Ово је још варљивији и нестабилнији фактор и заснива се на поверењу оних који поседују доларске банкноте да ће у моменту када одлуче да их употребе за њих моћи да добију еквивалент вредности који је на банкноти написан. Дакле, поверење да ће за сваку банкноту од 100 долара моћи да купи роба и услуга у реалној вредности од 100 долара. Али, пошто је америчка економија све више слабила, слабило је и поверење у долар. Ипак, САД нису желеле да прихвате реалну економску позицију, већ су желеле да и даље живе изнад својих могућности, те поред бесплатног штампање долара, кредитирања извоза и финансирање дефицита, акценат су све више

стављале и на смањење каматне стопе FED-а и вештачко упумпавање ликвидности у систем, зарад вештачког повећања тражње и повећања БНП-а. Главни циљ ове монетарне политике је непрестано повећање БНП-а, да би његов реални раст био бржи од раста кредитне суме. Крајем Хладног рата у духу фукујамског тријумфализма чинило се да је овај модел осигурао потпуну победу – наступиле су „урнебесне деведесете“. Ипак, за промишљене посматраче финансијског и економског развоја у САД, међу којима је био професор Оте – тадашњи доктрант на Принстон Универзитету и каснији професор на Универзитету Бостон, ствари су изгледале сасвим другачије. Каматна стопа FED-а спустила се близу нуле, покривеност долара златом пала је на 1,8 % а амерички дугови су експлодирани – почела је последња хистерична фаза развоја америчког финансијског тржишта и страховито надување спекулативних мехура од сапунице.

Због овога су Сједињене Америчке Државе и даље могле да живе изнад могућности, како држава, тако и грађани, а САД су постале „империја дугова“, како је назива аутор, са 40.000 милијарди долара (невероватних 443% БНП-а). Спирала дужничке економије почела је да се врти страховитом брзином. „Нема сумње да је америчка економија зависна

од стварања дугова као што је сваки наркоман завистан од узимања дрога.“ (стр. 76) Држава је градила огромну армију и освајала тачке моћи по целој планети, а грађани су живели амерички сан до својих крајњих граница. Потрошачка економија и “American way of life” добили су своју симболичку представу у чувеној реченици Гувернера Федералних резерви у Даласу Роберта Мек Тира: „Само нас пустите да се ухватимо руку по руку и купимо себи по један SUV.“ (стр. 91). Или једноставније речено – заборавимо на старе дугове, отиђимо до најближе банке и задужимо се још више. Задужимо се данас, није битно ко ће те дугове враћати сутра.

Упркос огромној самоуверености Американаца, овакав развој није могао трајати вечно. Иако је америчка економија већ најкасније од шездесетих година постајала све мање конкурентна у глобалној трговинској арени, ова неконкурентност је после краја Хладног рата почињала да буде драматична. Амерички производи су постајали све неквалитетнији и све скупљи у поређењу са европском и азијском конкуренцијом. САД су, да би очувале дотадашњи ниво напретка, посезале за све компликованијим и шпекулативнијим финансијским методама – појавило се „финанијско оружје за масовно уништење“ (Бафет 99), попут високо ризич-

них деривата, фјучерса, хец-средстава итд. У деведесетим су шпекулације експлодирале и финансијски мехур се надувао до неслућених граница.

Оно што је књигу *Слом долази* учинило тако примећеном, јесте чињеница да је професор Оте веома прецизно описао овај развој те предвидео да ће овом шпекулацијском таласу доћи крај или кроз слом тржишта некретнина, или слом поверења у долар, и то крајем 2006. године, даље, *пре* него што се слом тржишта некретнина десио. Ако се нешто битно не промени, спрема се слом целог финансијског и економског система САД, тј. свођење економске моћи САД на њене реалне основе. Ништа мање, ништа више, по мишљењу професора из Вормса. САД са оваквом продуктивношћу не могу да издрже конкуренцију глобалног тржишта, а пре свега Кине и Далеког Истока. Пошто не могу да издрже конкуренцију, поверење у долар драматично опада. А пошто поверење у долар опада, САД и приватна америчка домаћинства су све мање у могућности да се изнова задужују. Посматрано са економске тачке гледишта, пред Американцима постоје само две могућности: или да врате дугове, сведу примања на реалне основе и драстично смање стандард становништва, не би ли тако постали продуктивни и тржишно конкурентни на глобалном плану,

или да изврше значајну девалвацију долара. Обе могућности би значиле суштинско редефинисање улоге САД у свету и окретање на главу целог светског поретка и свега што ми о светској политици данас знамо. Иста судбина се налази и пред Јапаном и Европском унијом, с обзиром да су они прошли истим стазама погрешне кензијанске финансијске политике, што Оте разматра у два следећа поглавља ове надасве интересантне књиге (стр. 142 и 159).

Књига *Слом долази* није књига о почецима западног (америчког) шпекулативног капитализма, него о његовом крају. Ова књига која је пред нама осликава последњу драматичну фазу развоја западног финансијског и економског система као увода у потенцијално трагично време слома светског економског система, који ће, ако уследи, имати турбулентне последице по цели међународни политички и безбедоносни систем. *Слом долази* се чита у једном даху. Иако аутор књиге барата суштинским финансијским категоријалним апаратом и бави се утемељеним финансијским анализама, књига одаје утисак анализе која намерно није расветлила све аспекте ове проблематике. Читалац непрестано има утисак да је профеооро Оте многе закључке свесно и са циљем сакрио од читалачке публике, те да је потпуно циљано дозирао дубину своје

анализе и снагу аргументације. Аутор је овом књигом поставио дијагнозу болести западног финансијског система, али је, чини се потпуно промишљено, одустао од давања јасних и недвосмислених прогноза око исхода болести. Мајсторски вешто, али и на популаран и веома разумљив начин, професор је пред читаоца поставио анализу тренутног стања западног, али и укупног светског економског система, али је читаоцу оставио да сам уместо њега донесе логичне и недвосмислене закључке о даљем развоју догађаја. Ова утисак, али и каснији интервјуи и текстови професора Отеа, наводе на помисао да нас његово капитално дело на ову тему тек очекује, и то оно које ће се бавити будућим последицама овакве финансијске политике. У Немачкој се недавно појавила његова нова књига под насловом *Слом информација (Der Informationscrash)*, која осликава аспект медијских манипулација који су створили климу хистеричног расипништва и задуживања без кочница. Очекујемо да ће нас професор Оте ускоро изненадити и трећом књигом у низу, која ће се бавити глобалним импликацијама слома постојећег модела „англосаксонског хипер-капитализма“, те тиме заокружити ову трилогију која је почела са надасве занимљивим делом *Слом долази*.